

RİTÜEL KÖKENLİ ÇUKUROVA TÖREN VE KÖY SEYİRLİK OYUNLARINDA "CANLANDIRMA, HAYVAN BENZETMECELERİ VE SEMBOLLER"

Prof. Dr. Erman Artun

Bayram niteliğinde kutlanan, belirli bir takvimi olan mevsimlik törenler ve ritüel kökenli köy seyirlik oyunları, çağlar boyu süregelen zengin kültür değerleriyle dolu halk tiyatro geleneğinin günümüze gelen mirasıdır.

Halk kültürü durağan değildir. Halkla birlikte durmadan oluşan bir dinamizm içindedir. Türk halk kültürü göçlerle Orta Asya'dan Balkanlara kadar bir coğrafyaya taşınmıştır. Oradaki halk kültürleriyle tanışıp iç içe yaşamıştır.

Çağlar boyu insanlar ya da topluluklar yaşamlarında karşılaşılabilecekleri olumsuzlukları önlemek için doğayla uyum sağlama amacıyla büyü ve törenler yapmışlardır.

Ritüeller; doğanın bilinmeyen yönlerinin simgeleridir. (1) Her ritüel bir sembolden oluşur. (2) Ritüellerde büyük dinler öncesi eski dinlere, inanışlara ait izler bulmak mümkündür (3) Ritüeller bu dünyayla ölüm sonrasındaki dünyanın ilişkisine dayanır. (4) İnsanlar doğayı tehlikeli, anlaşılmasız, ürkütücü, kendini de doğa karşısında güçsüz buluyordu. Büyü, sihir ve törenle doğayla uyumu sağlamayı amaçlıyordu. (5) Ritüellerde doğa, totemizm kültürü, ölmüş ulu kişilere saygının simgesi olan atalar kültürü içindedir. (6) Bu tür törenlerdeki taklit, eylem ve toplu katılma doğadan insanoğluna karşı gelebilecek kötülük ve olumsuzluklara karşı büyüyle korunma çabasıdır. (7)

(31) Petar Kostic, Preklo i znacenje godiSnjik obicaja Beograd, 1972 s. 6-11.

(32) Mirjana Prosić, obredna praska Srbije Teorijsko hipoteticki okvirza proučavanje poklada kao obreda Prelaze, Etnološke sveske I, Beograd 1976 s.33-50.

(33) Dragoslav Antonijević, Vitajiske, Brumalije savremene maskirane, Balkanskih Naroda, Balcanica Beograd 1979 s. 112-115.

(34) Mirjana Prosić, a.g.e. s.33-50.

(35) Ernest Ficher Sanatın Gerekliliği, Ankara, 1985 s. 17-18

(6) V-Öajkonovic, Mit i relegija u Srba Beograd 1973 s.287

(7) Özdemir Nutku, Dünya Tiyatro Tarihi İstanbul 1985, s.17-18.

Ritüelleri derinlemesine incelediğimizde kökenlerinde avcılık dönemlerindeki av adetlerine kadar uzandığını görüyoruz. Önceleri avın verimli geçmesi için sihir ve büyü yapan ilk insan avını ev ev gezdirerek av veriminin bol olmasını diliyordu. Daha sonra kazma tarımına geçilmesiyle tarımda bolluk bereket için yapılan törenlerle av törenleri kalıntılarının birlikte yapıldığını görüyoruz. Bugün tarihin ilk zamanlarından bu yana bu tür törenlerin yapıldığını, günümüzde de işlev değişirse de bu tören kalıntılarının sürdüğünü biliyoruz.

Çeşitli kültürlerde yapılan törenleri incelediğimiz zaman; ay mevsim ve yıl değişikliklerine dayalı bir takvimlerinin olduğunu görüyoruz. Yapılan törenler bir tür kutlamalardır. Günümüzde az da olsa yapılan bu törenlere köylü inanarak katılır. (8) İslamiyeti kabul eden Türkler, yeni bir kültürle karşılaşmışlardır. Diğer kültürlerde olduğu gibi eski din ve inançlarından kalma gelenek ve ayinleri yeni dinlerin gereğindenmiş gibi yeni dinlerine sokmuşlardır. (9) Eski inançlar yeni bir renge bürünüp yeni inanç sistemlerinde yerlerini almışlardır. Bugün yalnızca eğlence amaçlı yapılsa da, yeni bir boyut kazansa da bazı örneklerine rastlıyoruz.

Köy seyirlik oyunlarının çok eskilere dayanmasında ve günümüze gelmesinde en önemli etken, ritüel kökenli ve dramatik olmalarıdır. (10) Bu oyunlar bolluk, eriştirme, canlandırma, atalara tapınma gibi işlevsel törenlere bağlıdır. İlkel insanlarda üretim ilişkileri, din, büyü ve sanat içiçedir. Bugün eski Türklerin geçmişteki yaşamlarıyla ilgili pek çok karanlık noktalar vardır. Totemizm ve şamanizme bağlı temsil karakteri taşıyan şölen (kurban ziyafeti), sığır (genel avlar), yuğ (matem) gibi kökleşmiş ve sistemleşmiş törenlerin önemli bir yeri vardır. Çin kaynaklarından Türklerin dramatik özellikli törenleri olduğunu öğreniyoruz

Mevsimlik oyunlar tarımda, hayvancılıkta bolluk bereket amacıyla oynandığı için ritüel niteliği kazanır. Bu toplu gösterilerde çeşitli

(36) Nurhan Karadağ, Köy Seyirlik Oyunları Ankara 1978, s.9.

(37) Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm Ankara, 1954, s.9

(10) Metin Ant, Milliyet Sanat Dergisi 1977, sayı 234-257, "Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri".

kılıklara girilir. Özel ve hayvan taklidi sesler çıkarılır. Maske takılır. Ana öge canlandırmadır. Oyuncular niçin oynandığını biliyorlar. Oyunları, adettir, atalar mirasıdır diyerek sürdürüyorlar.

Girilen kılıkları ve canlandırılan tip, hayvan benzetmecelerini ve sembollerini şöylece sıralayabiliriz.

İncelemeye esas olarak 16 Çukurova köy seyirlik oyununu aldım.

1-Silifke Arap Oyunu

Arap, efeler, kızlar, kadı, kel kız, oymak ağası uşak, sağlıkçı (11).

2-Adana, Kozan "Arap Oyunu"

Arap, göde, kahya, gizir, kadın, sandalye, zağar, imam (12)

3-Adana-Feke-Hamzalı-

"Kovandan Arı Çalma" Hırsız ev sahibi (13)

4-Adana-Kozan "Kabak Oyunu"

Bardakçı, Oyuncu kızlar (Gülbeyaz-Gülender), dağ deviren Hoca (İmam) (14)

5-Adana, Kadirli "Çomçalı gelin" Çomca (15)

6-Adana Kadirli "Gizir"

Arap, göde, efe, kız, gelin, muhtar (16)

7-Adana-Feke-Tilki

Tilki, Köpekler (17)

(38) Özcan Seyhan, "Silifke Arap Oyunu" T.F.A. 1966, Eylül, sayı 206.

(39) Şükrü Elçin "Arap Oyunu" T.F.A. 1970 Nisan sayı. 249

(40) Şükrü Elçin Köy Orta Oyunları Ankara 1991, s.59

(41) Şükrü Elçin a.g.e. s.16

(42) Şükrü Elçin a.g.e. s.93

(43) Şükrü Elçin a.g.e. s.40

(44) Şükrü Elçin a.g.e. s.55

8-Adana-Karaisalı "deve" (18) 9-

Adana-Karaisalı "Göç" (19) 10-

Adana-Karaisalı "Şeytan" (20) 11-

Adana-Ziftli "Sınır Taşı" (21)

12-Mersin-Deve Bortlaması (22)

Zenne (erkek) aptal, Arap, boduk, yaşlı erkek, cüce

13-Mersin-Tarsus-Yenice Değirmenci (23)

Müşteri kadın (erkek) değirmenci (kadın) müşteriler

14-Adana-Kozan-Bucak-Kız Kaçırma Oyunu (24) Muhtar, köy ağası, ağanın üç kız ve karısı, bir yörük ailesi (anne, baba ve damat) komşular.

15-Adana-Kozan-Bucak-sin sin oyunu (25)

16-Adana-Kasaba-Sinide Oyunu (26)

Çukurova seyirlik oyunlarında canlandırma ve hayvan benzetmelerini şöylece sıralayabiliriz.

Arap, Efeler, kız (erkek), kadı, kel kız, oymak ağası, uşak, sağlıkçı, göde, kahya, gizir, kadın, sandalye, zağar, imam, hırsız, ev sahibi bardakçı, oyuncu kızlar, dağdeviren, hoca, çomca, gelin, muhtar, tilki, köpekler, deve, şeytan, zenne (erkek) aptal, boduk, cüce, değirmenci, köyağası, yörük, damat.

(45) Şükrü Elçin a.e.g. s. 16

(46) Şükrü Elçin a.g.e. s.16

(47) Şükrü Elçin a.g.e. s.16

(48) Şükrü Elçin a.g.e. s.47

(49) Aylın Hallaç, Adana 21, bekar, öğrenci, Mersin, 1951

(50) Muharrem Öztürk, Tarsus. 51 Evli. İlkokul, Yenice, 1991.

(51) Hakkı Doğan, Kozan, Bucak, 63 Evli, ilkokul, Bucak 1991.

(52) Hakkı Doğan, Kozan, Bucak, 63 Evli, ilkokul, Bucak, 1991

(53) Muazzez Özgenç

Köy seyirlik oyunlarındaki canlandırmalar hayvan benzetmecileri takılan maskeler ve toplu danslar önceleri büyü'nün bir aracı, bir canlandırmaydı. Bugün bilinmese de, kökeni geçmişte yardım umulan bir toteme kadar uzanır.

Oyuncubaşı eskiye, töreye bağlı kalınmasını ister. Farkında olmadan ilkel törenlerdeki büyücünün ya da din adamının görevini üstlenir. Onlara oyunu gösterir. Köy yaşamında hayvan önemlidir. Hayvan taklidi oyunlarda totemcilik ve samanlık çağının izlerini taşıyanlar vardır. Hayvan kılığına girme hayvan totemiyle olan bağı göstermektedir. (27)

Oyuncuların kullandığı ziller, çanlar en eski şenliklerde de görülür. (28) Yaşlı kadın kılığına girme mitolojik ilah simgesidir. (29) Seyirlik oyunlarda düğün, ölüm, ölme dirilme gibi sahneler verimlilikle ilgilidir. Belli bir takvimi olan oyunlarda ana amaç eskinin uğurlamp yeninin karşılanmasıdır. Vurgu gelecek üstünerdir. Birçok oyunda görülen düğün sahnesi canlandırmasında ana kişi kadın kılığında erkeği canlandırdığı gelindir. Gelin bolluk, bereket simgesidir. (30)

Hayvan postu ve kılık değiştirme eski av adetlerinden kalmadır. Canlandırmalarda girilen kılıklar tarım ve hayvancılık gereksinmelerine uygun bir biçimde şekil değiştirerek günümüze gelmiştir. Önceleri av hayvanlarının benzetmeceleri yapılırken tarım dönemine geçince deve, at, köpek, eşek vb. benzetmecelerine geçildiğini görüyoruz.

Seyirlik oyunlarında canlandırmalar ve benzetmeceler gelenek halinde sürer. Bugün eski oyunların güncelleştirilmiş çeşitlemelerine de rastlanmaktadır. Evlerin önlerinde canlandırılan seyirlik oyunlarda atmosfer değişir. Ritüel karakterli oyun birden şenlik havasına dönüşür. Bugün seyirlik oyunları incelediğimizde ilk çıkış amaçlarından uzaklaşıp büyü'nün ikinci plana itilip güncel bir renge, şenliğe dönüştüğünü görüyoruz.

- (54) Petar Kostic-Godisnji Obicaji okolini zajecara Glasnik Etnografskog Muzeja Beogradu knj 42, Beograd 1978, s.414-419.
(55) M.Bahtin, stvaralostvo Fransoa Rablen Beograd 1973, s.287.
(56) V.Āajkonovic, Mit religija u srba Beograd, 1973, s.287
(57) M.MarkovicPredgovor Apulejevoj, knjizi, zlatni, magarac Beograd, 1954, s. 14.

Oyunların çatıları aynı kalmasına rağmen doğmaca oynanması nedeniyle her oynanmış köylü için ilginçtir. Bugün oyunlardaki benzetmeceleri canlandırmaları incelediğimiz zaman arkaik (eski unsurlar) özellikler görüyoruz.

Taklit yoluyla yapılan büyüün ardından müzikle, toplu dansla yapılan büyü, yağmur yağdırma, ürünü çoğaltma törenleri gelir. Mitler oynanarak gelişir, kalıcı olur. (31)

Oyuncular niçin kılık değiştirir? Yeni kılık, yeni kişiliktir. Toplum baskısını siler maskeyle yapılan benzetmece doğa üstü güç simgesidir. Bugün köylü kullandığı sembollerin ne anlama geldiğini bilmiyor. Bir hayvan kılığına girmek onunla özdeşleşmektir.

Kostüme çok önem verilir. Kadın rollerini erkekler oynar, kadın makyajı yapmazlar, bıyıklarını kesmezler. Makyaj malzemesi olarak (7) soba isisi, kül, un, yapağı vb. kullanılır. Kostümler oyunun içeriğine, girilen kişiliğe göre seçilir. Aksesuar önemli öğedir. Hayvan benzetmecelerinde ayrıntıya inilmez. Yüzüm boyanması kötü ruhlardan korunmadır. (32)

Hayvan kılığına girme arkaik av kültürüdür. (33) Bununla verimlilik canlandırılır, verimlilik dilenir. Köylü bugün şeytanın uğursuzluk, gelinse bereket simgesi olduğunu biliyor.

Sonuç olarak bütün Türkiye köy seyirlik oyunlarında olduğu gibi Çukurova tören ve köy seyirlik oyunlarındaki canlandırma, hayvan benzetmecesi ve sembollerin bugün işlev değiştirirse de eski kültür ve inanışlardan izler taşıdığını söyleyebiliriz.

(58) Özdemir Nutku, a.g.e s.18

(59) Ljubo Micovic Zivot i obicaji poporaca srpska, Akademija Nauka Srpski Etnografski zbornik knj: LXV Beograd, 1952, s.151-157.

(60) P.Kostic, Godisnji..... s.414-419.